

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДОГО ПОДРУЖЖЯ

Олена Нагула

М. Київ

Повноцінне сімейне виховання, основою якого є компетентне відношення подружжя до батьківської ролі, істотно впливає на психологічне здоров'я подальших поколінь. На сьогодні в Україні, існує проблема в тому, що уявлення молодих подружжь стосовно батьківства вирізняються недостатньою наповненістю, невисокою оцінкою себе як майбутніх батьків. Сучасна молодь, з одного боку, характеризується раннім початком статевих відносин та їх невпорядкованістю, зміною стереотипів щодо ролей батька та матері в сім'ї, а з іншого – психологічною неготовністю до батьківства: відсутністю знань про важливі батьківські якості, елементарні особливості розвитку дитини, неготовність до відповідального виконання батьківських функцій. Відтак, виникає нагальна потреба у підвищенні рівня батьківської компетентності молодого подружжя.

При аналізі робіт, присвячених феномену батьківської компетентності, з'ясувалося, що досліджені лише його соціокультурні аспекти (Т. Гурко, І. Кон, М. Мід), загальна структура батьківства (М. Ерміхіна, Р. Овчарова), психологічні аспекти батьківства (В. Раміх, Г.Філіппова) та окремі гендерні компоненти досліджували (Е. Мілюкова, А. Співаковська, Л. Шнейдер та ін.). Дослідження молодого подружжя в основному присвячені становленню подружніх стосунків, культури молодої сім'ї (С. Голод, М. Мушкевич, Н. Хлопоніна та ін.). Проблема підготовки молоді до сімейного життя та батьківства розглядалася у роботах (А. Карасевича, Н. Вахняка, З. Кісарчук, В. Кравця). Концепції психологічного супроводу молодої сім'ї у формуванні різних аспектів батьківства представлено в працях (Т. Алексеєнко, Л. Буніна, О. Лещенко, та ін.).

Метою статті є теоретичне обґрунтування процесу визначення актуального рівня сформованості батьківської компетентності у молодого подружжя.

Батьківська компетентність молодого подружжя – це комплексна характеристика подружньої пари, що проявляється у актуальній здібності до виконання ними батьківських функцій та базується на сукупності компетенцій особистісного, когнітивного, соціального та педагогічного компоненту, сформованих в результаті неперервної освіти.

Оскільки, складність такого феномену як батьківська компетентність потребує визначення його рівня на основі аналізу сформованості структурних компонентів (особистісного, когнітивного, соціального, педагогічного), то методологія організації констатувального експерименту включала розробку критеріїв, показників даного явища та підбір діагностичних методів для їх дослідження.

Поняття „критерій” характеризується як ознака, на основі якої здійснюється оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, мірило оцінки [9, с. 45].

Відповідно до визначених нами критеріїв та показників було підібрано діагностичні методи для дослідження батьківської компетентності у молодих подружжів. Підібраний діагностичний інструментарій було спрямовано на визначення сформованості показників особистісної компетенції (особистісна зрілість, здатність до психологічної близькості з іншою людиною, ціннісні орієнтації, потреби та мотиви, готовність до батьківства); когнітивної компетенції (знання, уявлення, установки, ставлення, самооцінка, осмислений досвід батьківської сім'ї), соціальної компетенції (розуміння вчинків і дій людей, розуміння мовної продукції людини, а також її невербальних реакцій, комунікативні уміння, позиція у спілкуванні, контактність) та педагогічної компетенції (стиль сімейного виховання, володіння розвиваючими методиками, обізнаність щодо методів та прийомів навчання).

Доцільність вибору обраних методик, на нашу думку, полягає в отриманні можливості відслідкувати зорієнтованість досліджуваних на суб'єкт-суб'єктну

взаємодію з дитиною, на сприяння її розвитку, налагодження партнерських стосунків, виборі конструктивних стилів батьківської поведінки. Таким чином, підбір різноманітних взаємодоповнюючих методик дозволив комплексно дослідити батьківську компетентність молодого подружжя та визначити рівень її сформованості. Відповідно до виділених критеріїв батьківської компетентності ми визначили ступінь прояву їх показників. В результаті чого було визначено особливості сформованості особистісного, когнітивного, педагогічного та соціального компонентів батьківської компетентності молодого подружжя.

Особистісний компонент ми досліджували за наступними критеріями: особистісна зрілість та система цінностей молодих подружжь. За результатами обрахування t-критерію Стьюдента, можемо констатувати, що суттєвих відмінностей серед цінностей та значимих життєвих сфер між чоловіками та жінками не виявлено. Як для чоловіків так, і для жінок найбільш значущими виявилися цінності саморозвитку (65,4 %) та високий матеріальний достаток (51,5 %). Навіть у вільний час вони намагаються знайти таку діяльність, яка змогла б принести родині матеріальний достаток. Найменші показники були отримані відносно сфери освіти (10,6 % досліджуваних) та суспільного життя (13,9 % досліджуваних), що свідчить про те, що досліджуванні мінімального значення надають освіті та суспільному життю як джерелам реалізації термінальних цінностей, більше зорієнтовані на сімейне життя та професійне становлення. Майже не прагнуть розвивати креативність (5,8 % досліджуваних) та зберегти власну індивідуальність 6,4 % досліджуваних, переважно жінки, оскільки повністю розчиняються у сім'ї.

Сформованість когнітивного компоненту досліджувалась за наступними критеріями: образ батьківства та система психолого-педагогічних знань. Так, було виявлено, що у 70,5% досліджуваних образ батьківства сформовано, зокрема, серед них достатній рівень виявлено у 27,3% досліджуваних (31,8% чоловіки, 22,7 жінки), середній рівень у 13,6% (4,5% чоловіки, 22,7% жінки) і низький рівень у 29,5% досліджуваних (майже порівну у чоловіків і жінок).

Проте, майже у третини досліджуваних (29,5%) образ батьківства не сформовано, що виявлено через відсутність усвідомлення змісту та значення батьківства; не достатність психолого-педагогічних та морально-правових знань; хибність або відсутність уявлень про себе як майбутніх батьків та образу майбутньої дитини; нерозуміння виконання нормативів батьківських ролей та функцій; уникання теми батьківства взагалі. Стосовно системи психолого-педагогічних знань, як когнітивного критерію, виявлено наступні результати: високий рівень не виявлено взагалі серед досліджуваних нашої вибірки; достатній рівень знань виявлено у 8% досліджуваних, середній у 21 % досліджуваних, і низький рівень виявлено у переважної більшості досліджуваних (71%).

Враховуючи результати якісного та кількісного аналізу при дослідженні педагогічного компоненту, було встановлено, що міра оптимальності виховної позиції досліджуваних проявляється наступним чином: високий рівень виявлено у 68% досліджуваних, середній – у 18% досліджуваних, низький – у 14% досліджуваних. Відтак, виховна позиція третини досліджуваних (32%) потребує корекції в тій чи іншій мірі.

Соціальний компонент досліджувався за критерієм – соціальна зрілість. Серед досліджуваних високий рівень соціальної зрілості мають 6,8% (лише чоловіки), переважна більшість досліджуваних має середній рівень (70,5%) серед них 54,55% чоловіки, 86,4% жінки та низький рівень має досить значна кількість 22,7% досліджуваних. За наступним соціальними критеріями - лише розвинуті *соціальноперцептивні здібності* мають 35,2% досліджуваних, їм властиві контактність, прагнення проявити теплоту і дружність у спілкуванні, розвинута емпатія і сприйнятливність до зворотного зв'язку, а також *здібність розуміти нормативи соціальних ролей* (17,1% досліджуваних), для них характерно розуміння змісту та значення різних соціальних ролей, орієнтація на батьківську поведінку та саморегуляцію.

Тож, відповідно до виділених нами критеріїв батьківської компетентності ми визначили ступінь прояву їх показників. В результаті чого було визначено

особливості сформованості особистісного, когнітивного, педагогічного та соціального компонентів батьківської компетентності молодого подружжя.

Оскільки, динаміка батьківської компетентності проявляється через сформованість її структурних компонентів, оцінка вихідного рівня батьківської компетентності у молодого подружжя здійснювалась на основі узагальнених результатів за показниками у вигляді суми середніх значень, отриманих по всіх компонентах батьківської компетентності (Рис.1).

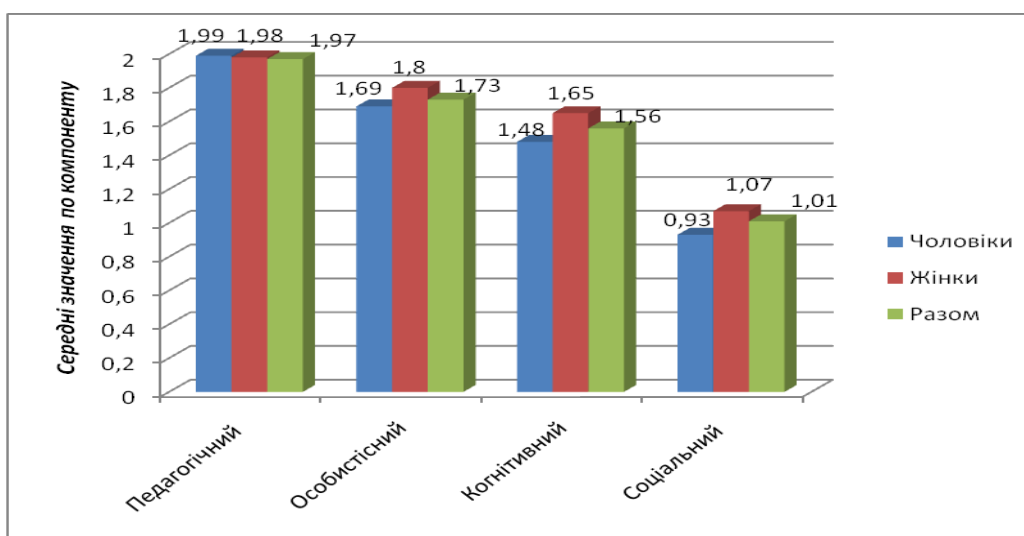

Рис. 1. Сформованість компонентів батьківської компетентності молодого подружжя

Результати констатувального експерименту дозволяють констатувати наступне: найвищі показники (1,97) виявлено у досліджуваних по педагогічному компоненту, суттєві – по особистісному компоненту (1,73), по когнітивному компоненту (1,56) і найнижчі показники по соціальному компоненту (1,01). Як показали результати дослідження всі показники сформовані переважно на середньому та низькому рівні. За результатами математичної обробки (t-критерія Стьюдента) суттєва відмінність між чоловіками і жінками виражена, за певними шкалами особистісного та когнітивного компонентів.

Важливою характеристикою батьківської компетентності є її рівні, оскільки, вищий рівень дозволяє вирішувати батькам більш складніші педагогічні задачі. Згідно з описаними вище результатами, було визначено рівні

сформованості батьківської компетентності (високий, середній та низький) у досліджуваних молодих подружжя. Ми виходили із характеристик (їх наявності, якості та кількості) наступних показників: особистісна зрілість, мотивація досягнень, ставлення до себе, почуття обов'язку, життєві установки, здатність до психологічної близькості, батьківські та сімейні цінності, усвідомлення змісту та значення батьківства, батьківської компетентності, образ батьківства, ставлення до батьківства, система батьківських знань (психолого-педагогічних та морально-правових), ставлення до дитини, стиль батьківського виховання, виховна позиція, соціальний інтелект, соціальна зрілість. Узагальнення результатів емпіричних даних, отриманих за компонентами батьківської компетентності, визначаємо як вихідний рівень батьківської компетентності молодого подружжя (Рис.2).

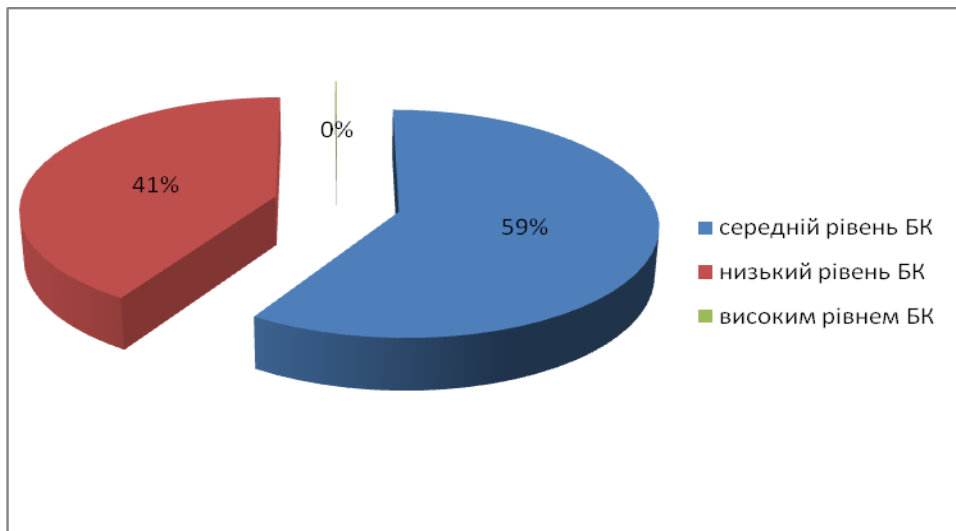

Рис. 2. Вихідний рівень батьківської компетентності молодого подружжя

Значна частина 41% молодих подружжя мають низький рівень батьківської компетентності. Що характеризується неосвіченістю з питань вікової та педагогічної психології, прав дитини, прав та обов'язків батьків, наслідків їхнього недотримання; емоційним дистанційнуванням, надмірним контролем у ставленні до дитини; відсутністю чіткого образу батьківства, хоча і позитивного ставлення до батьківства, адекватної виховної позиції; установкою на авторитарний та гіперопікаючий стиль виховання; невизначеністю у системі

батьківських та сімейних цінностей; відсутністю потреби у батьківській освіті. Молоді подружжя часто обмежуються тими знаннями та досвідом, які мають, їм притаманно не усвідомлення змісту батьківства та значення відповідального виконання батьківських функцій. У них не виражено турботливе та поважливе ставлення до членів їхньої сім'ї. Соціально-перцептивні здібності, вкрай важливі для батьківської ролі, знаходяться на низькому рівні розвитку, або відсутні взагалі: самоконтроль, вміння прогнозувати наслідки своїх дій, конструктивно вирішувати конфлікти, емоційно-теплі емпатійні стосунки з дитиною тощо.

Середній рівень батьківської компетентності виявлено у переважній більшості молодих подружжь (59%). До його характеристик відносяться: часткова обізнаність щодо психолого-педагогічних та морально-правових знань; частково виражене розуміння сутності батьківської ролі; суб'єктивної батьківської позиції та уявлення щодо ідеального та реального образу себе у ролі батька чи матері; часткова спрямованість на сімейні цінності; переважає позитивний емоційний фон у сприйнятті батьківства (можуть з'являтися почуття любові, відповідальності), але можуть виникати і страхи. У даних молодих подружжів проявляється відсутність стійкої мотивації до удосконалення знань та вмінь стосовно сфери батьківства, стійкого бажання стати компетентним батьком чи матір'ю. Їм властива ситуативна потреба до розуміння сутності батьківської ролі та себе в ній, тимчасове прагнення до самовдосконалення власних батьківських знань та вмінь; виражена ситуативна повага і турбота у ставленні до інших членів сім'ї.

Середній рівень батьківської компетентності, на нашу думку, не є достатнім для ефективної взаємодії з дитиною і потребує психолого-педагогічної корекції.

Молоді подружжя з високим рівнем батьківської компетентності – не виявлено серед досліджуваних нашої вибірки.

Не сформованість у досліджуваних адекватного рівня батьківської компетентності обумовлюється, на нашу думку, відсутністю відповідних психологічних умов для її формування.

Результати констатувального експерименту з визначення батьківської компетентності у молодих подружжів дозволили нам констатувати наступне: освіченість молодих подружжів супроводжується відсутністю системних знань з морально - правових та психолого-педагогічних аспектів батьківства; превалює низький рівень знань стосовно компетентного виконання батьківських функцій; в уявленнях про виконання батьківської ролі досліджувани не мають чіткого розуміння про особистісні якості, які мають бути властиві батькам та характеристики батьківської компетентності, натомість багато уваги приділяється матеріальному забезпеченню; у молодих подружжів недостатньо сформовані вміння керувати власним емоційним станом; навички конструктивного вирішення конфліктів; наявність у молодих подружжів потреби у психолого-педагогічній підготовці до компетентного виконання батьківських функцій.

Кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження засвідчує, що:

- батьківська компетентність формується протягом життя, за умови набуття досвіду у взаємодії з дітьми (власний дитячий досвід та виховання молодших дітей в родині, вихованців), актуальності вирішення педагогічних задач, формування системи батьківських знань та образу батьківства, особистісної зрілості;

- у молодих подружжів ідуть процеси індивідуального формування компонентів структури батьківської компетентності;

- загалом виражених гендерних відмінностей у особливостях батьківської компетентності молодого подружжя не виявлено, однак, є певні відмінності, за шкалами «Мотивація на досягнення» ($f \geq 0,001$), «Здатність до психологічної близькості» ($f \geq 0,01$) більше виражені у жінок; за шкалою «Розвиток себе» ($f \geq 0,001$), вираженість даної цінності переважає у жінок та «Збереження

власної індивідуальності» ($f \geq 0,05$) трохи більше виражена у чоловіків; за шкалою «Потреба у батьківській освіті» виражена відмінність ($f \geq 0,001$) переважає у жінок а «Надлишкова емоційна дистанція з дитиною» у чоловіків.

- у структурі батьківської компетентності молодого подружжя домінують педагогічна та особистісна складова, тож в рамках батьківської освіти увагу необхідно акцентувати на когнітивній та соціальній складовій;

- батьківська компетентність молодого подружжя характеризується не усвідомленням батьківських установок, позицій, слабкою орієнтацією в батьківських почуттях, цінностях та ставленні до дитини, низькою мірою готовності засвоювати нові форми поведінки і стилі виховання.

Узагальнена оцінка всіх показників дає підставу стверджувати про необхідність проведення відповідної психологічної роботи по цілеспрямованому формуванню батьківської компетентності.

За результатами констатувального експерименту нашого дослідження була розроблена матриця батьківської компетентності, за допомогою, якої визначено рівні сформованості батківської компетентності, що сприяло виявленню пріоритетів у виборі корекційно-розвивальних засобів та створення психологічних умов на формувальному етапі дослідження.